

22 JUNI TOT EN MET 6 JULI 1990

Arctische vogelsoorten kijken op West-Spitsbergen

Roel Cosijn & Jaap Taapken

Inleiding

De Spitsbergen-archipel aan de rand van het Noordpoolgebied is voor de Nederlanders een interessante schakel met het verleden. De eilandengroep ligt ver in de Noordelijke IJzee, op circa 960 kilometer van het continent en circa 1260 kilometer ten noorden van de poolcirkel. Spitsbergen ligt daarmee halverwege de poolcirkel en de Noordpool. Dit enige toegankelijke stuk van arctisch Europa ligt daarmee aanmerkelijk noordelijker dan Siberië en Alaska. De eilanden hebben een gezamenlijke oppervlakte ter grootte van de Benelux, daarentegen wonen er slechts bijna 4000 mensen.

Geschiedenis

De eer Spitsbergen te hebben ontdekt wordt door verscheidene volkeren betwist. Scandinaviërs claimen de ontdekking op grond van oudijslandse sagen, 'Islandske Annaler', door IJslandse Vikingen in 1194. De officiële naam van de archipel, Svalbard, is afgeleid van het Oudnoors Svalbard: sval=koud en bardr=grens, 'kust'. Latere documenten, zoals het IJslandse Landnámabók – begin dertiende eeuw – dat de kolonisatie van IJsland beschrijft, laten zien dat Spitsbergen binnen bereik van de Vikingen lag.

De Sovjets zijn het hier niet mee eens. De Grote Sovjet-encyclopedie stelt dat de Russische Pomoren al in de 12de eeuw Spitsbergen ontdekten.

Wij Nederlanders weten wel beter. Gebaseerd op de onaantastbare autoriteit van de meester van de lagere school kunnen wij ons uit de vaderlandse geschiedenis nog herinneren dat tijdens de dramatische zoektocht in 1596 naar de noordelijke doorvaart naar China door de beroemde expeditie van opperstuurman Willem Barentsz en de schippers Jacob van Heemskerck en Jan

Cornelis de Rijp Spitsbergen wordt ontdekt:

'Den 19. sagen wij wederom landt... Dit landt was seer groot, ende wij seyden daar bij heenen westelyck aen totte 79 graden ende een half, daar wij een goede reede vonden, ende condon niet naerder het landt comen, vermits de windt N.O. waeyde, recht van het land af, ende die Bay streckte recht noorden ende zuyden in zee.'

Beschrijving van de (her)ontdekking van Spitsbergen 19 juni 1596.

De naam Spitsbergen wordt eerst in 1612 gebruikt.

De toendra op Spitsbergen verschaft ons telkens weer een ander aanblik. Bohemaflya, Spitsbergen, 21 juni 1987.

Foto: Jaap Taapken.

Eén van de grote ornithologische attracties van Spitsbergen zijn miljoenen Kleine Alken. Hornsund, 17 juni 1987.

Foto: Jaap Taapken.

Landschap

Het landschap op Spitsbergen is weergaloos en sterk wisselend. Het hoofdeiland heeft een bergmassief met steile hellingen, diep uitgesneden gletsjerdalen en uitgestrekte strandvlakten. De horizontaal gelaagde afzettingsgesteenten en plateaus zijn bijzonder rijk aan fossielen. De westkust bevat veel diepe fjorden die ver het bergland insnijden. Het grootste fjord is Isfjorden met een lengte van circa 100 kilometer. Veel van de eilanden, zeker 60% van de oppervlakte, zijn permanent bedekt met ijs. Aan de westkust vinden wij een voor Europa unieke situatie: gletsjers die met imponerende fronten tot in zee reiken. De uitgestrekte toendra's en delta's die uitmonden in de Groenlandzee, omgeven het gebied dat zich kenmerkt door ongeveer 1000 meter hoge, met sneeuw bedekte toppen van verschillende bergen. De hoogste toppen zijn de Newtonpiek en de Perrierpiek in Noordoost-Spitsbergen, beide 1717 meter hoog. Aan de westkust vinden wij zowel alpine toppen alsook karakteristieke tafelbergen met steile flanken. De meeste levensvormen zijn te vinden op de vlakke laaglanden tussen die bergen en de westkust. Naar Spitsbergen gaan is als teruggaan naar de laatste ijstijd. Ongeveer 10.000 jaar geleden trok het landijs zich uit West-Europa terug. Dit terugtrekken van het ijs is nu gevorderd tot de hoogte van Spitsbergen. Het huidige interglaciaal is op Spitsbergen nog maar enkele duizenden jaren jong. Uiteraard ontbreken wel de uitgestorven Mammoet en Wolharige Neushoorn helaas in het landschapsbeeld van de enige nog resterende, toegankelijke arctische toendra van Europa.

De permafrost penetreert de bodem tot 100 of soms wel 500 meter diepte. In het landschap ontstaan allerlei landschapsvormen onder invloed van de permafrost – zoals pingo's – en vorstwerking – zoals polygoonstructuren. In de korte zomer ontdooit echter een dunne bovenlaag (tot 30 cm) die de voedingsbodem vormt voor een onverwacht uitbundige toendra.

Als het enige deel van Europa dat deel uitmaakt van het Noordpoolgebied, zijn de eilanden een oase van ruimte en rust. De lucht is nog helder en zuiver. In de winter komt de zon niet op, in de zomer gaat hij niet onder. Te zamen met de gletsjers en gletsjersfronten, het drijfijjs op zee, de weidse toendra's, de ongetemde rivieren, de bloeiende planten en de niet-schuwe dierenwereld ontstaat hierdoor bij de bezoeker een ongevoel van grote harmonie.

De arctische natuur

Alleen al de bijzondere geografische positie van de archipel garandeert iets echt bijzonders. De arctische winter duurt op Spitsbergen van september tot in mei. Juni is te beschouwen als het lenteseizoen, juli als het zomerseizoen en augustus als de herfst. Dit zeer korte groeiseizoen van zes tot maximaal tien weken, terwijl dan de poolzon 24 uur per dag schijnt, heeft tot gevolg dat u de planten en dieren in een zeer kort tijdsbestek, gecompriemd op een uitbundige wijze kunt waarnemen.

Mede doordat het ecosysteem op Spitsbergen nog zo jong is, bij wijze van spreken nog maar net onder de ijsskap uitkruipt, zijn maar weinig

soorten op de eilanden aanwezig, zelfs van de hoogartscische soorten. De archipel is nog maar recent gekoloniseerd en er heeft zich onder de hogere planten nog slechts één endem ontwikkeld.

Stootvogels zijn niet op Spitsbergen aanwezig en de rol daarvan wordt vervuld door de Grote Burgemeesters en – in mindere mate ook door de verschillende soorten jagers – die een zware tol kunnen heffen van de jonge Eidereenden en de jongen van de klifbroedende zeevogels.

Het voedsel voor de meeste landvogels is in de zomer op Spitsbergen minder dan drie maanden beschikbaar, hetgeen betekent dat binnen die korte tijd de vogels hun hele broedcyclus moeten doorlopen.

De plantenwereld

Het gehele arctische gebied kent slechts circa 900 hogere planten. Op Groenland komen daarvan circa 500 soorten voor, op Spitsbergen komen van origine slechts circa 165 hogere planten voor. In de maand juli vooral bloeien de bloemplanten en op sommige plaatsen is er dan sprake van een waar bloementapijt. Bomen en struiken treffen wij zo noordelijk niet meer aan, maar wie er oog voor heeft zal dwergvormen van Wilgen en op een enkele plaats van de Berk kruipend over de grond kunnen aantreffen. De Poolwilg, *Salix polaris*, is een van de kleinste wilgsoorten ter wereld en heeft ondergrondse takken in de bovenste bodemlaag. Steenbreeksoorten en 'poolklaprozen' behoren tot de kleurige bloemen die het landschap opfleuren, waarbij de pa-

rallelen met de gematigde flora voor een opwindende herkenning zorgen.

Voor zover bekend zijn er daarnaast meer dan 100 bladmossoorten, 300 korstmossoorten, 50 levermossoorten en 100 paddestoelsoorten. Het beperkte aantal plante- en diersoorten, de 'overzichtelijkheid' van het ecosysteem en de plezierige zomertemperaturen maken dat bezoekers zich er snel thuis gaan voelen.

Zoogdieren

Er zijn maar weinig soorten zoogdieren op Spitsbergen. De prachtige Poolvossen zien wij terwijl ze zoekend naar voedsel patrouilleren onderaan de grote vogelkolonies. De Rendieren van Spitsbergen ziet u op de toendra's en het zal u opvallen dat ze er anders uitzien als de Noordepartse Rendieren: ze zijn nauw verwant aan de hoogartscische Kariboes van het noorden van Canada.

Tot slot, op het land en op zee kunt u de spectaculaire Ijsbeer aantreffen, waarvan er 's zomers langs de westkust alleen maar een enkel zwerfend exemplaar kan worden waargenomen. Daarnaast zijn er nog verscheidene zeezoogdieren, waarvan met name geregeld kunnen worden waargenomen de Zadelrob, de Baardrob, de Ringelrob, de kleine witte walvis Beluga en de imponerende Walrus.

Vogels op Spitsbergen

Op Spitsbergen zijn meer dan honderd vogelsoorten waargenomen, waaronder ruim dertig broedvogelsoorten. Vele van die soorten kennen

Het weergalozelandschap van Spitsbergen. Hornsund, 17 juni 1987.

Foto: Jaap Taapken.

wij uit ons eigen land uit het winterseizoen in winterkleed; op Spitsbergen krijgen wij de kans deze soorten in de zomer te bewonderen. Tot de fraaie waarnemingen die mogelijk zijn, behoren onder andere de Rosse Franjepoot, Paarse Strandloper, Sneeuwgor. Tot de echt arctische soorten behoren de Ivoormeeuw, Vorkstaartmeeuw, Koningseider, Dikbekzeekoet en Alpen-sneeuwhoen.

De hoogarctische ganzen leggen soms al binnen enkele dagen na aankomst het eerste ei; zij hebben al in het overwinteringsgebied gepaard en hebben na aankomst nog voldoende reserves. De kleine steltlopers moeten daarentegen eerst foerageren om daarna te paren; zij hebben op de vlucht al hun reserves opgebruikt. In het winterseizoen is alleen nog het Alpen-sneeuwhoen op het land aanwezig, de overige soorten zijn dan weggetrokken naar nabije ijsvrije zeeën of verder naar het zuiden. Het Sneeuwhoen graaft in de winter onder de sneeuw naar voedsel, dat dan voor de andere soorten onbereikbaar is geworden.

Bolette Petri laat ons het Svalbard Museum zien. Rechts van haar een opgezette Poolvos en een Sneeuwhoender. Longyearbyen, 22 juni 1967.
Foto: Jaap Taapken.

De westzijde van Spitsbergen is ideaal om arctische vogelsoorten in hun broedgebied te bezoeken: het vogelleven is overvloedig. Het geeft u een heel andere kijk op de vogelsoorten die bij ons alleen maar buiten de broedtijd en met een soms ander verenkleed zijn aan te treffen – buiten uiteraard de kennismaking met die arctische soorten die in het geheel niet in onze streken voorkomen.

Doordat de 'Warme Golfstroom' langs de westkust van Spitsbergen loopt, is de zee ten westen van de eilanden relatief produktief en rijk aan vis. Hierin ligt de biologische basis voor de vele grote zeevogelkolonies aan de westkust, waarvan er vijftien tot speciale vogelreservaten zijn verklaard. Tijdens de broedtijd brengen de vogels veel stikstof uit zee in de toendra. De toendrabodems op Spitsbergen zijn zo arm – deficiëntie aan fosfaten, nitraten en zouten – dat op plaatsen waar organisch materiaal wordt afgebroken (botten, geweien, en dergelijke) door het daarbij vrijkomen van voedingsstoffen, zich extra plantengroei ontwikkelt. Zo ziet u door de vogelmest onder de vogelkolonies steeds een rijkere plan-

tengroei dan in de omgeving. Op die manier hebben de grote zeevogelkolonies een bijzondere betekenis voor de ecologie van de toendra. De zeer korte periode die voorafgaat aan de broedtijd, is eigenlijk voor vogelaars de mooiste tijd op Spitsbergen, zo ongeveer de periode voor en ná de Midzomernacht (21–22 juni). Het gebied is moeilijk toegankelijk, de belangrijkste vogelkolonies zijn over land niet of moeilijk bereikbaar. Tegen de soms steile rotshellingen vinden wij grotere en kleinere kolonies van Dikbekzeekoeten, waarboven zich ook vaak Noordse Stormvogels (de 'Malle mok' van de 17de-eeuwse walvisvaarders), Alken, Zwarte Zeekoeten en een enkele Papegaaiduiker hebben gevestigd. Vanaf de rotshellingen heeft u prachtige vergezichten over het landschap. In de fjorden kunnen wij dan troepen Eidereenden zien en soms al de eerste wijfjes met kleine jongen, maar ook misschien Koningseiders. Onderaan de kolonies lopen de Poolvossen op zoek naar omlaag gevallen eieren, jongen en zieke oude vogels. De Burgemeesters staan ook klaar om de nesten te beproven. Door de diepe fjorden kunnen wij typische zeevogels soms diep landinwaarts aantreffen, ook die soorten die wij van gematigde breedten alleen kennen van de meest geëxponeerde eilanden en rotskusten, zoals bijvoorbeeld de Noordse Stormvogel, Eidereend en Zwarte Zeekoet. Op Spitsbergen liggen hun broedplaatsen soms op 100 km afstand van de open zee verwijderd. De Drieteenmeeuw, voor ons een vogel van de hoogzee, zien wij op Spitsbergen broeden op de gevels van de huizen in Barentsburg en de vogels laten zich uit de hand voederen. Op plaatsen waar het smeltwater van de bergen de fjord instroomt verzamelen zich de Noordse Sterns, maar ook de Zwarte Zeekoeten, die daar blijkbaar een voedselbron hebben aangeboord.

Op de toendra's treffen wij soms nog grote vluchten Grote Burgemeesters aan, maar her en der vliegen ook de Kleine Rietganzen en Brandganzen rond die broeden tegen de steile rotsige hellingen aan de westzijde van Spitsbergen.

Op de toendra's komen wij de Kleine Jager, maar ook de Middelste Jager en de Grote Jager tegen. Sommige vogels zijn al agressief als wij over de toendra aankomen en om hen niet te verstoren gaan wij er dan met een grote boog omheen. In de kleine plasjes en op de drassige gedeelten komen de Rosse Franjepoten, waarvan het wijfje het mooiste verenkleed heeft en het mannetje er veel eenvoudiger uitziet. Ook zij scharrelen langs de met dooiwater open komende strandjes. In andere plasjes kunnen wij een paartje IJs-eenden ontdekken.

Langs de stranden laten zich af en toe ook Zeehonden zien en Paarse Strandlopers hebben het plan om te gaan broeden. Wij zien ze overal, terwijl op de met veel stenen bedekte bodems zich af en toe een paartje Steenlopers laat zien. Na de langdurige donkere wintermaanden is ook de enige zangvogel van de eilanden weer teruggekeerd, de prachtige Sneeuwgor. Zij laten hun zang ver over de toendra horen en zoeken vaak een wat verhoogde uitkijkpost uit om dan vlak voor ons honderden meters laag over het land

weg te vliegen en daar opnieuw beginnen te zingen.

West-Spitsbergen is ook een fantastische gelegenheid om kennis te maken met de vertederende Kleine Alk, een koddig vogeltje met kleine glimmende kraaloojes dat iedereen die terugkeert van de eilanden, na aan het hart ligt. Ze staan net aan het begin van hun broedseizoen waarbij ze plotsklaps met grote zwermen opvliegen en over de fjord wegvliegen om even later weer voor je voeten neer te strijken op de grote rotsblokken aan de voet van de steile flanken van de tafelberg, waartegen hun broedkolonie ligt. Ze laten daarbij een scherp roepend 'schrietschrietschriets' horen. Een enerverende gebeurtenis die door talloze auteurs op hun eigen wijze is beschreven, maar die u toch met eigen ogen en oren moet meemaken. Eind juni zijn ze gewoonlijk tot broeden overgegaan maar onze aanwezigheid werkt niet verstorend. De vogeltjes kunnen tot op enkele meters worden benaderd zonder dat ze worden opgeschrikt. Hun voedsel bestaat onder meer uit kleine garnalen (Duitse naam: Krabbentaucher) en hun uitwerpselen zijn daar soms met hun rode kleur getuige van. Het door enkele auteurs beschreven fenomeen van de 'rode sneeuw' veroorzaakt door roodwier openbaart zich dan. Aan de westkust broeden er vele duizenden paren. Ze blijven maar kort op de broedplaatsen, want eind juli zijn ze daar met hun grootgebrachte jongen meestal al weer verdwenen. Zware najaarsstormen kunnen deze kleine diertjes nog wel eens naar onze kusten waaien en dan kunnen ze tot diep in Duitsland, zelfs tot in Zwitserland, worden aangetroffen, verwaaid, verweesd en vaak niet meer in staat tot vliegen. Alleen al de Kleine Alk is een bezoek aan Spitsbergen waard.

Onze lezers naar Spitsbergen

Voor een speciale vogelreis naar Spitsbergen kunnen wij gebruik maken van het beroemde expeditie-schip van de Stichting Plancius. Daarmee

■ Ir. R. Cosijn, postbus 16813, 2500 BV 's-Gravenhage & Jaap Taapken, Bilderdijklaan 25, 3743 HR Baarn.

LITTERATUUR:

Ble, Steven de, Arend van Dijk & Sip van Wieren (zj): Rendieren en hun milieu. Een expeditie naar Spitsbergen.

Rees '77. Nederlandse Stichting voor Arctische Natuurwetenschappelijk Onderzoek, Zeist.

Gjaerevoll, Olav, & Olaf L. Fønning (1980): Flowers of Svalbard. Universitetsforlaget, Oslo.

Hacquebord, Louwrens & René de Bok (1981): Spitsbergen 79° N.B. Een Nederlandse expeditie in het spoor van Willem Barentsz. Elsevier Nederland bv., Focus.

Mehlum, Fridtjof (1989): Svalbards fugler og pattedyr. Polarhandbok nr. 3, Norsk Polarinstitut, Oslo.

Reinsch, Hans Heinrich (1979): Spitzbergen. Reihe Nationalparke, Band 7. Kilda-Verlag, Greven.

Strijbos, Jan P. (1957): Svalbard - zwerftocht langs de koele stranden van Spitsbergen. L.J. Veen, Amsterdam.

Zie ook bladzijde 44.

Reizen voor onze lezers

De volgende reizen zijn voor onze lezers (beperkt aantal) georganiseerd:

11 t/m 14/3 & 20 t/m 23/3

Kraanvogels in Champagne

20 t/m 23/4

Zeearend, Ooievaar, Korhoen in Sleeswijk-Holstein

is de ideale mogelijkheid ontstaan om op de meest onbereikbare plaatsen te kunnen komen en ons weer snel te verplaatsen naar de volgende unieke plek. Het schip vaart daarbij in principe 's nachts' langs de westkust, terwijl wij overdag op de mooiste lokaties aan land gaan voor dagwandelingen onder de enthousiasmerende begeleiding van Jaap Taapken. Eind juni, begin juli is ongetwijfeld voor vogelliefhebbers de meest gunstige tijd om Spitsbergen te bezoeken en die mogelijkheid is er dit jaar speciaal voor onze lezers. Met rubberboten met aanhangmotoren gaan wij met zwemvesten aan van boord naar de landingsplaats van die dag. Eenmaal aan land zoeken wij onze weg door het bloedmooie sneeuwlandschap, over de gletsjers, door de soms drassige toendra's of langs de koele stranden.

Het is tijdens de korte poolzomer op Spitsbergen niet koud en door de logistieke ondersteuning van het schip is de reis geschikt voor iedereen die gewoon gezond is en een normale conditie heeft. Deze ornithologische reis vindt plaats van 22 juni tot en met 6 juli, minimum aantal deelnemers 6 personen, maximum aantal 12 personen, prijs f 4750,- inclusief transfers, rondvaart (4 pers. hut), toegang poolmuseum, alle landexcursies, pension aan boord, begeleiding, informatiemap. Indien gewenst meerprijs inclusief vlucht Amsterdam-Longyearbyen v.v., hotel, transfer f 1725,-.

Wanneer u geïnteresseerd bent in deze reis kunt u nadere informatie opvragen bij Jaap Taapken, 02154-20303. De reis wordt voor de deelnemers voorafgegaan door een kennismakingsbijeenkomst met diashow en voorbespreking. De reis wordt voor onze lezers georganiseerd door de afdeling Wolfrail van Rottink Zakenreizen bv.

28 t/m 30/4

Hasbruch Urwald en Neuenburger Urwald

23 t/m 27/5 & 28/9 t/m 1/10

Broed- & trekvogels Helgoland

5 t/m 14/10

Cap Griz-Nez, Golfe du Morbihan & Ouessant (het Franse Helgoland)

Nadere inlichtingen bij Jaap Taapken, 02154 - 20 303.